

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ. МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

УДК 94:[341.221.3+325.4](6–52:430)

Сергій Луценко

ФОРМУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ТА ВІЙСЬКОВОЇ СИСТЕМИ В АФРИКАНСЬКИХ КОЛОНІЯХ НІМЕЧЧИНИ

Стаття присвячена аналізу системи колоніального управління в німецьких африканських протекторатах наприкінці XIX–XX ст. Автор виявляє загальні та особливі аспекти в організації адміністративного та військового апарату кожній з німецьких колоній. Висвітлено основні чинники, які сприяли успішній колоніальній політиці Германській імперії. Створений адміністративний та військовий апарат колоніального управління дозволяв Німеччині контролювати значні території африканських протекторатів незначними силами.

Ключові слова: колонії, колоніальна адміністрація, охоронні війська, африканські колонії, Німеччина.

Вивчаючи історію німецького колоніалізму в Африці, дослідники досить часто применшують значення адміністративної та військової системи у становленні та розвитку німецьких протекторатів. Тим більш що життя в колоніях повністю залежала від системи управління.

Ці питання розглядалися у працях Г. Лота [3], А. Пегушева [2], А. Балезіна [9]. Однак, незважаючи на дослідження, багато питань залишилися не вивченими. Праці, у своїй більшості, не містять загальної характеристики системи управління в усіх німецьких протекторатах та не дають змоги сформуванню цілісне уявлення про особливості адміністративної та військової системи у Германських колоніях.

Метою роботи є дослідження формування та розвитку системи управління протекторатів та її вплив на колоніальну політику Німеччини.

Перші колонії були засновані Бісмарком в середині 1880-х рр. Після захоплення Південно-Західної Африки в 1884–1885 рр. стяг Германської імперії був також піднятий в Камеруні, Того, Німецькій Східній Африці. Після прийняття в Берліні рішення про протекторат над тією чи іншою територією, туди негайно призначався губернатор, який підпорядковувався імперському канцлеру, згідно з положенням про призначення посадових осіб Рейху [1, с. 1]. Південно-Західною Африкою упродовж 1884–1894 рр. і Східної Африканської колонією з 1885 р. – по 1891 р. управляли призначені кайзером рейхскомісари. Надалі ці посади були скасовані і запроваджені режим губернаторського правління. Губернатор мав усю повноту влади. Йому належала верховна, військова, судова і адміністративна влада в колонії [2, с. 66]. Під його підпорядкуванням знаходилися начальники округів і опорних пунктів, що стежили за порядком, та здійснювали судочинство і збір податків [3, с. 73]. Посада губернатора в Східній Африці, Південно-Західній Африці і Камеруні відповідала рангу радника I-го класу, в Того – II-го класу. За бездоганну службу в колоніях губернатору надавали ранг дійсного таємного радника [4, с. 153]. На посаду губернаторів колоній призначалися досвідчені фахівці-управлінці з числа дипломатів, юристів. Під час повстань африканців, посаду губернаторів часто займали командири охоронних військ [5, с. 746]. Свідченням високого становища колоніальних губернаторів може служити урядове розпорядження німецьким військовим кораблям при заходах в колоніальні порти обов'язково робити салют з 15-ти залпів для привітання губернатора. Губернатор, в свою чергу, володів правом салютувати 17-ть разів на його розсуд [6, с. 13].

Розмір службового окладу чиновників колоній становив: губернатори – 20 тис. марок на місяць, начальників округів – 4800 марок [7, с. 624]. Термін служби колоніальних чиновників для отримання пенсії в Південно-Західному протекторат становив 15 років, у Східній Африці, Того і Камеруну (через складні природно-кліматичні умови) – 12 років. У разі інвалідності, отриманої на службі, пенсія призначалася негайно. Чиновникам і членам їх сімей надавалося медичне лікування, відпочинок в санаторіях, службове житло, для цього в колоніальних бюджетах закладалися спеціальні статті витрат. Поховання та інші витрати, пов'язані із загибеллю державних службовців в колоніях, брала на себе держава. У разі відпустки, яку чиновники проводили, зазвичай, в метрополії, надавалася грошова допомога. У разі, якщо після закінчення терміну служби чиновник обирав місце проживання в колонії, субсидія для проїзду до Німеччини перетворювалася в допомогу на облаштування [7, с. 597].

На нижчі адміністративні посади в Того, Камеруні і Східній Африці допускалися африканці, араби і індузи. Вожді племен, сільські старости (джумбо) і старійшини (акід) зобов'язані були збирати податки, здійснювати традиційне судочинство, поставляти робочу силу на вимогу начальника округу [3, с. 92]. У Південно-Західній Африці африканців в колоніальну адміністрацію не допускали. Заробітна платня африканських перекладачів, клерків, санітарів, учителів у перший рік роботи становила 20 марок на місяць, на другий рік – 25 марок, в третій – 30 марок; за двадцятирічний стаж передбачалося платити 150 марок на місяць. Африканські службовці забезпечувалися безкоштовною медичною допомогою та щорічною 14-денною відпусткою [8, с. 59–60].

Бюрократичний апарат в африканських колоніях за своєю чисельністю був невеликим. Наприклад, загальна кількість військово-адміністративного корпусу в Південно-Західній Африці, котрий складався виключно з німців, до 1903 р. нараховувало 939 осіб [9, с. 59]. В інших німецьких африканських колоніях апарат був набагато менший.

Другою за значимістю людиною, після губернатора, в колоніальній адміністрації, був командувач охоронними військами; часто ці посади займала за сумісництвом одна людина – колишній військовий [2, с. 66]. Охороні війська були незалежні від Генерального штабу Німеччини і мали свою власну організаційно-штатну структуру. Верховним головнокомандувачем колоніальних охоронних військ як і збройних сил Рейху, був імператор. Кадровий підбір вищого командування, штабів, медичної служби та службовців військової адміністрації колоній здійснював рейхсканцлер. У 1907 р. в Берліні створено Верховне командування охоронних військ колоніального управління рейху, яке очолювали підполковник Фердинанд Квади (1907–1908 рр.), генерал-майор Георг фон Глазенап (1908–1914 рр.) і з квітня 1914 р. після закінчення Першої світової війни – полковник фон Белов [10, с. 120].

Озброєний контингент кожної німецької колонії мав свої особливості. Так, охоронна частина в Південно-Західній Африці формувалася з німецьких добровольців, що прослужили в німецькій армії не менше трьох років і добре зарекомендували себе на службі. Термін служби в колоніях становив 2,5 р. з можливістю продовження контракту на більш тривалий термін. Рік служби в охоронних частинах прирівнювався до двох років служби в Німеччині, участь в каральних експедиціях прирівнювалося – до р. служби [11, с. 55]. Посадовий оклад в колонії був значно вищим, ніж в німецькій армії. Так, лейтенант в Африці отримував – 6300 марок, а в Німеччині – 1284 марок. За тривалу службу в колоніях офіцери отримували грошову надбавку [12, р. 108]. Військові колоніальних військ, отримували безкоштовно озброєння та форму. У 1892 р. рядовий в Південно-Західній Африці отримував на рік: одну куртку з бриджами і штанами, одну пару чобіт, один капелюх, три пари вовняних сорочок, двоє трусів, сім пар вовняних шкарпеток, три носових хустки, три рушника, одну вовняну ковдру, один ремінь з польовим казанком і флягою [13, с. 219]. Продовольче забезпечення військовослужбовців охоронних військ включало в 1908 р.: 500 г м'яса або солонини вдень. У раціон також входили крупи, макарони, овочі, яйця, фрукти, масло, цукор, 2 пляшки вина на тиждень, 100 г коньяку або рому в місяць, а також тютюнове забезпечення [9, с. 87]. Усім військовослужбовцям, після звільненню зі служби, надавалося пенсія з державних бюджетних коштів [14, с. 218–234]. Усе це свідчить про те, що військовослужбовці в колоніях отримували досить високе грошове, продовольче і речове забезпечення, а також забезпечувалися соціальним захистом. Військові виконували не тільки охоронні функції, вони також брали участь у будівництві портів, залізниць, телефонних і телеграфних ліній, тим самим сприяли розвитку протекторатів.

У охоронних військах Східної Африки, Того і Камеруну німці займали тільки вищі командні посади, на нижчі посади наймаючи африканців за порівняно велику, за африканськими мірками, платню. Рядові аскарі (найманці) отримували 30 німецьких рупій на місяць, сержанти і старшини – 40–50 рупій, найменше платню в охоронних військах отримували новобранці – 20 рупій. У дні державних свят кожному солдату та поліцейському виплачувалася невелика премія в 2–5 рупій [15, с. 7]. Для порівняння: заробітна плата африканських робітників на плантаціях становила 5–10 рупій на місяць [2, с. 68].

Німецьке командування намагалося формувати загони аскарі за етнічним та конфесійним принципом. Основу німецьких військ становили зулуси, суданці, ньямвезі, масаї, вангоне, махехе [7, с. 259]. Полковник Пауль фон Леттов-Форбек відзначав: «Дисципліна і моральний дух африканських найманців (аскарі) були на висоті і свідчили про чудову підготовку, браком частин найманців була їх застаріла тактика ведення бойових дій і відсутність нових видів озброєння» [16, с. 4]. До африканців які наймалися на військову службу пред'являлися жорсткі вимоги, наприклад, в охороні війська і поліцію не брали, якщо у претендента була судимість або несплачений штраф [157, с. 123]. Під час служби аскарі заборонялися дії, що ганьбили честь мундира охоронних військ,

продаж спиртних напоїв африканським військовослужбовцям була можлива тільки з письмового дозволу німецького офіцера [18, s. 152].

Колоніальні війська в Того, на відміну від інших африканських протекторатів, сформовані не були. Тут завдання охорони і забезпечення порядку виконували поліцейські загони [10, с. 128]. Поліція в Того комплектувалася з африканців, яких наймали в Британській Нігерії з народу хауса. Однак незабаром англійська адміністрація заборонила німцям вербувати в своїх колоніях, і німецька адміністрація змушена була набирати рекрутів в своєму протектораті. Контракт з африканцями укладався на 3 роки. У 1908 р. термін служби був збільшений до 5 років [7, с. 562].

У Камеруні, Південно-Західній Африці і в Німецької Східній Африці поряд з регулярними охоронними військами додатково були сформовані поліцейські сили. У Південно-Західній Африці поліція, зазвичай, формувалася з німецьких добровольців, які відслужили свій термін в охоронних військах і виконували суто поліцейські функції [9, с. 84–85]. Поліція Німецької Східної Африки Того і Камеруну була частиною охоронних військ [10, с. 128–129]. Таким чином, в Того, Камеруні і Німецької Східній Африці функції поліції і охоронних військ фактично збігалися. Вони забезпечували безпеку зовнішніх кордонів і внутрішньополітичну стабільність всередині колоній. Відмінності існували тільки в організації та системі підпорядкування.

Таким чином, створений німцями колоніальний апарат управління мав чітку структуру і поділявся на дві основні частини: цивільну – адміністрацію, і військову – охоронні частини і поліцію. Особливістю формувалася німецького колоніального апарату стала величезна концентрація влади в руках губернаторів і його підлеглих, які контролювали всі сфери життя в колоніях. Чітка воєнізована структура бюрократичного апарату дозволяла проводити успішну колоніальну політику, незважаючи на відносно невеликий штат управління. У міру необхідності, на нижчі адміністративні та військові посади допускалися представники неєвропейських народів, що мінімізувало витрати на утримання бюрократичного апарату. Винятком стала Південно-Західна Африка, де органи управління формувалися виключно з німців.

Список використаних джерел

1. Verordnung, betreffend die Zuständigkeit der Reichsbehörden zur Ausführung des Gesetzes vom 31. März 1873 und die Anstellung der Reichsbeamten (23.11.1874) [Электронный ресурс]: Document Archiv – Deutsches Kaiserreich. – Режим доступа: <http://www.documentarchiv.de/ksr.html>
2. Перушев А. М. Восстание Маджи-Маджи. Становление и кризис германского колониального правления в Восточной Африке / А. М. Перушев, Б. М. Туполев. – М.: Наука, 1991. – 262 с.
3. История германского колониализма в Африке / [J. Ballhaus, H. Drechsler, R. Lakowski, H. Loth, P. Sebaid]; пер. с немецкого З. А. Миркиной; под ред. А. Б. Давидсона. – М.: Наука, 1983. – 412 с.
4. Philosophie der Eroberer und koloniale Wirklichkeit: Ostafrika 1884–1918 / hrsg. Von Kurt Büttner und Heinrich Loth. – Berlin: Akademie-Verlag, 1981. – 480 s.
5. Schnee H. Deutsches Kolonial-Lexikon 3 Bde / Heinrich von Schnee. Bd. I. / H. Schnee. – Leipzig: Quelle & Veyer, 1920. – 776 s.
6. Allerhöchste Ordre, betreffend den Salut für die Gouverneure deutscher Kolonien. Vom 18. Oktober 1907 // Herausgeber Dr. Köbner. Die deutsche Kolonial-Gesetzgebung – Berlin, 1908. – S. 13.
7. Пуховская Е. Ю. Колониальная идея в кайзеровской Германии: замыслы и воплощение: дисс...док...ист.наук: спец. 07.00.03 «Всеобщая история» / Е. Ю. Пуховская – Иркутск, 2001. – 833 с.
8. Verfügung des Gouverneurs von Togo, betreffend die Regelung der Bezüge der farbigen Angestellten für die Dienststellen in Lome und bei den Bezirksämtern. Vom 19. Januar 1907 // Herausgeber Dr. Köbner. Die deutsche Kolonial-Gesetzgebung. – Berlin, 1908. – S. 59–60.
9. Балезин А. С. Цивилизаторы в стране дикарей / А. С. Балезин. – М., 1996. – 282 с.
10. Фокин С. В. Колониальная политика Германии в 1871–1941 гг.: дисс...док...ист...наук: 28.01.05 / С. В. Фокин. – М., 2004. – 424 с.
11. Allerhöchste order, betreffend Anrechnung von Kriegsdienstjahren // Herausgeber Dr. Köbner. Die deutsche Kolonial-Gesetzgebung. – Berlin, 1907. – S. 55.
12. Gann L. The rulers of German Africa 1884–1914 / L. Gann, P. Duignan. – Stanford University Press, 1977. – 304 p.
13. Francois Curt, von. Deutsch-Südwest-Afrika / C. von Francois. – Berlin, 1899. – 223 s.
14. Gesetz über die Versorgung der Personen der Unterklassen des Reichsheeres, der Kaiserlichen Marine und der Kaiserlichen Schutztruppen. Vom 31. Mai 1906 // Herausgeber Dr. Köbner. Die deutsche Kolonial-Gesetzgebung. – Berlin, 1907. – S. 218–234.
15. Löhnungs- und Verpflegungsordnung für die farbigen Soldaten der Schutztruppe und der Polizeitruppe des ostafrikanischen Schutzgebietes erlassen vom Kommandeur am 1. Januar 1904 // Herausgeber Dr. Köbner. Die deutsche Kolonial-Gesetzgebung – Berlin, 1905. – S. 7.
16. Lettow-Vorbeck Paul Emil, von. Meine Erinnerungen aus Ostafrika / P. Emil von Lettow-Vorbeck. – Leipzig, 1920. – 302 s.
17. Runderlass des Gouverneurs von Deutsch-Ostafrika, betreffend die Führung von Strafregistern. Vom 3. März 1906 / Herausgeber Dr. Köbner. Die deutsche Kolonial-Gesetzgebung – Berlin, 1907. – S. 123.
18. Verordnung des Gouverneurs von Kamerun, betreffend die Verabfolgung von geistigen Getränken an die farbigen Angehörigen der Kaiserlichen Schutztruppe und Polizeitruppe. Vom 21. März / Herausgeber Dr. Köbner. Die deutsche Kolonial-Gesetzgebung. – Berlin, 1908. – S. 152.

Сергей Луценко

ФОРМИРОВАНИЕ АДМИНИСТРАТИВНОЙ И ВОЕННОЙ СИСТЕМЫ В АФРИКАНСКИХ КОЛОНИЯХ ГЕРМАНИИ

Статья посвящена анализу системы колониального управления в немецких африканских протекторатах в конце XIX–XX вв. Автор выявляет общее и особенное в организации административного и военного аппарата каждой из немецких колоний. Освещены основные факторы, которые способствовали успешной колониальной политике Германской империи. Созданный административный и военный аппарат колониального управления позволял Германии контролировать значительные территории африканских протекторатов минимальными силами.

Ключевые слова: колонии, колониальная администрация, охранные войска, африканские колонии, Германия.

Serhiy Lutsenko

FORMATION OF THE ADMINISTRATIVE AND MILITARY SYSTEM IN AFRICAN COLONIES GERMANY

This article analysed the colonial system in Africa German protectorate in the late XIX early XX centuries. The author reveals the general and the particular in the organization of administrative and military apparatus of each of the German colonies. It highlights the key factors that contributed to the success of the colonial policy of the German Empire. Created by civilian and military apparatus of the colonial administration allowed Germany to control large areas of the African protectorates minimal forces.

Key words: colony, the colonial administration, security forces, African colonies, Germany.

УДК 94(477)

Наталія Громакова

ПОЛЬСЬКИЙ ГРОМАДСЬКИЙ РУХ У КОНТЕКСТІ ІМПЕРСЬКИХ СТРАТЕГІЙ ДЕПОЛОНІЗАЦІЇ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У статті проаналізовано урядові практики деполонізації Правобережної України в контексті модернізації імперських структур. Автором визначено, що перспективи і проекти розв'язання «польського питання» зумовлювали важливі заходи у сфері реалізації внутрішньої політики на всій території держави, спонукаючи владу до пошуку нових форм організації імперського простору. Обґрунтовано тезу, що реалізація модерного імперського проекту спричиняла перманентний конфлікт із польськими громадськими ініціативами, що виступали одним з каналів збереження власної національної ідентичності.

Ключові слова: громадський рух, імперська стратегія, деполонізація, націоналізація, Правобережна Україна

Дослідження вітчизняного соціокультурного і політичного простору модерної доби вимагає комплексного аналізу всіх чинників його формування і функціонування. Важливою складовою, що безпосередньо впливала на особливості модернізації суспільних процесів в українських теренах упродовж ХІХ – початку ХХ ст., часто набуваючи домінуючого характеру, був польський громадський рух, специфіка якого зумовлювалася цілою низкою внутрішніх і зовнішніх чинників. Громадська діяльність польської спільноти Правобережної України у зазначений період поєднувала в собі шляхетські традиції суспільного служіння колишньої Речі Посполитої і водночас була відповіддю на виклики модернізації, що вимагала нових форм організації суспільного буття, зокрема й зростання заангажованості у розв'язанні локальних проблем суспільно-політичного, соціально-економічного і соціокультурного характеру. Поразка двох польських повстань – Листопадового 1830–1831 рр. і Січневого 1863–1864 рр., – зумовили, з одного боку, розчарування більшості національно свідомих поляків у повстанській та нелегально-змовницькій діяльності, а з іншого, – пошук нових форм громадського служіння в ім'я відродження майбутньої Польської держави.

Слід зазначити, що домінуючим чинником генезису польського громадського руху в Російській імперії від самого початку була урядова стратегія інтеграції здобутих внаслідок поділів Речі Посполитої територій до єдиного імперського простору. Дослідження імперських практик адміністративно-правової, соціально-економічної, суспільно-політичної, соціокультурної уніфікації сприятиме комплексному вивченню особливостей модернізаційних змін в українських теренах